

פְּרֵשֶׁת וַיִּגַּשׁ

איש נבון וחכם

■ חכמת היישום

מיד עם סיום פתרון החלום, מייעץ יוסף לפרעה למנות אדם ראוי, שיידע לכלכל את התנהלותה הכלכלית של מצרים בצל הרעב המתרגש ובא על הארץ:

”וְעַתָּה יֵרָא פְּרֹעֶה אִישׁ נְבוֹן וְחָכָם וַיִּשְׁיִתְהוּ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם.” (בראשית מא, לג)

פרעה מגיב בהתלהבות:

”אַחֲרַי הוֹדִיעַ אֶל־לִהִים אוֹתָךְ אֵת כָּל זֹאת אֵין נְבוֹן וְחָכָם כְּמוֹךָ.” (שם, לט)

הביטוי ”איש נבון וחכם” איננו רק מי שיודע לקרוא חלומות ולפרשם, אלא גם ובעיקר היכולת לארגן וליישם בשטחה הענק של מצרים, את התוכנית המפורטת להכנת המדינה לקראת שנות הרעב ההולכות וקרבות.

באותה מידה, דרוש איש נבון וחכם, אשר יידע ליישם את התוכנית האלוקית לקיום גזירת ברית בין הבתרים. התורה מקדישה מקום נרחב לתיאור החכמה והתבונה שגילה יוסף, בקליטת יעקב וכל זרעו אשר הגיעו מארץ ישראל. התיאור הנרחב הזה חשוב, כדי שנבין מדוע בחר ה' ביוסף להיות האיש שיכין את הקרקע המתאימה לצמיחתו הפלאית של עם ישראל בארץ לא להם.

יוסף מתכנן עבור אביו ואחיו את שטח הקרקע, היקר והטוב ביותר בארץ מצרים. המקום הזה קרוב מאוד למעונות מלכי מצרים, שריה ויועציה, ובוודאי בקרבת מקום מעונו של יוסף עצמו.

יוסף פונה אל אחיו ומבקש:

”מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו, כה אמר בנך יוסף: שִׁמְנֵי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכֹל מִצְרַיִם, רְדֵה אֵלַי אֶל תַּעֲמֹד. וְיִשְׁבֹּת בְּאֶרֶץ גִּשְׁן וְהָיִיתָ קְרוֹב אֵלַי.” (בראשית מה, ט)

ארץ גושן, שהיא ארץ רעמסס (כמוכח בסוף המאמר), הייתה המובחרת שבערי מצרים. שם שוכנה משפחת יעקב (70 נפש), עד שצמחה לעם גדול ורב, ומשם יצאה כעבור כ-200 שנים.

”וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס סִכְתָּה כָּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְף רַגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף.” (שמות יב, לז)

יוסף ידע כי כל החלטה שיקבל, אשר תפלה לטובה את בני משפחתו, עלולה להיות בעייתית מאוד בעיני המצרים. זו הסיבה מדוע פעל יוסף, המשנה למלך, באופן שיטתי ועקבי, להבטיח שכל המהלכים האלו יהיו על פי החלטותיו האישיות של פרעה מלך מצרים ולא החלטותיו של יוסף.

■ על פי פרעה

מיד לאחר שיוסף מתוודע אל אחיו ומדבר אתם על הצורך לרדת להתגורר במצרים, מן הראוי היה שיודיע זאת לפרעה המלך. יוסף אכן עושה זאת, אך לא באופן ישיר. יוסף דואג לכך, שהשמועה על בוא אחיו, תגיע למלך בעקיפין:

”וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פְּרֹעֶה לְאֹמֵר בָּאוּ אֶחָי יוֹסֵף...” (בראשית מה, טז)

הצורה העקיפה שבה הועברה הידיעה, הביאה לכך שההצעה לארח את משפחת יוסף תבוא מכיוון פרעה מלך מצרים בכבודו ובעצמו. פרעה המלך, הוא זה שמציע להם לבוא בכבוד אל ארץ מצרים, ולקבל את המיטב שארץ מצרים מסוגלת להציע. זאת ועוד.

מצרים הייתה מפורסמת בהמצאת העגלות, שבהן היו נישאים האנשים המכובדים, לעומת החמורים, שהיו בשימוש רוב העם. פרעה מרשה ואף מציע להוציא עגלות מארץ מצרים, על מנת לשאת את יעקב הזקן עם הנשים והטף מארץ ישראל למצרים. הנשים והטף הן חוליות חלשות ביותר, שקיים קושי בהרכבתם על חמורים למסעות ארוכים.

פרעה פונה אל יוסף ומצווה:

"אמר אל אחיך זאת עשו... וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ. ואתה צייתה זאת עשו. קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם."

(בראשית מה, יח-יט)

כלפי חוץ, יוסף כביכול ממלא פקודה, שהוא עצמו בישל.

"...ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה..."

(שם, פסוק כא)

"ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים משוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם..."

(פסוק כג)

יוסף בחר במספר עשר לא רק כנגד עשרת אחיו שירדו לשבור אוכל, אלא גם כדי להזכיר ליעקב את מה שלקח עבד אברהם אתו, בנוסעו לארם נהריים להביא את רבקה ליצחק, כפי שנזכר:

"ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו, ויקם וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור."

(בראשית כד, י)

דווקא העגלות ששלח יוסף על פי פרעה, הם אלו ששכנעו לבסוף את יעקב, שהבשורה הלא תאומן אכן היא מציאות.

"ויפג לבו כי לא האמין להם... וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי ריח יעקב אביהם."

(שם, פסוק כז)

יעקב ידע, כי אין עגלות כאלה בכל ארץ כנען, כי אם במצרים, ורק במתן רשות ממלכתית מפורשת, הם מצאים ממנה.

תכנית וביצועה

מיד עם הגיעם, פורס יוסף את תכניתו המלאה בפני אחיו ובית אביו. על פי התכנית, יוסף יבצע פעולות הכנה לביקור המתוכנן בארמון פרעה:

"וילאמר יוסף... אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו, אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי. והאנשים רעי צאן, כי אנשי מקנה היו, וצאנם ובקרם וכל אשר להם הביאו."

(בראשית מו, לא-לב)

בשלב הזה, תכנן יוסף להודיע **בעצמו** למלך מצרים על הגעתם של משפחת בית אביו, בניגוד לפעם הקודמת שהייתה על ידי שליחים. הפעם, ההודעה הזאת תהיה בגדר דיווח לפרעה, על מילוי פקודתו על הצד הטוב ביותר.

יוסף יודע כי המצרים משתחוים למזל טלה, ומשום כך הם רואים בצאן יסוד מקודש, המהווה אליל לעבודה זרה.

על פי זה, רועי הצאן, המגדלים את האלילים האלו, ראויים למקום מעולה כדי לחיות ולרעות בו. יוסף מדגיש בפני אחיו, שהוא מתכנן לומר לפרעה שהם גם אנשי מקנה, ולא רק רועי צאן. ההבדל הוא, שאנשי מקנה הם בעלים של צאן ובקר. כלומר, הצאן הוא קניינם ורכושם הפרטי (מקנה לשון קניין). זאת, בניגוד לרועי צאן בלבד, המשמשים גם כרועי צאן של בעלים אחרים.

ההדגשה הזאת "אנשי מקנה" היא חשובה מאוד. היא עומדת ביסוד הכוונה להעניק להם מגרשים בשטח "גושן", שיכיל את כל מקניהם, צאנם ובקרים האישי, שהגיע יחד אתם לארץ מצרים.

יוסף ממשיך ופורש את תוכניתו לפני אחיו:

"וְהָיָה כִּי יִקְרָא לְכֶם פְּרֹעֶה וְאָמַר: מַה מַּעֲשִׂיכֶם? וְאָמַרְתֶּם: אֲנָשֵׁי מִקְנֵה הַיּוֹ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד עַתָּה גַם אֲנַחְנוּ גַם אֲבֹתֵינוּ..." (שם, פסוקים לג-לד)

יוסף מוביל את אחיו צעד אחרי צעד ומייעץ להם בדיוק כיצד לדבר אל פרעה. החידוש בדבריהם יהיה, שעדרי הצאן הם רכוש שנצבר עוד מימי אבותם. הידע במלאכת רעיית הצאן, ספוג בהם עוד מזמן שינקו חלב אם. יוסף חשב אפילו על הרעיון שאחיו יהיו שרי המקנה אשר למלך מצרים, כפי שאכן אירע בהמשך.

יוסף סימן את המטרה בפני אחיו וקבע: זו המטרה שיש לחתור אליה.

"...בְּעֵבֹר הַשָּׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי תוֹעֵבַת מִצְרַיִם כָּל רֵעֵה צֹאן..." (שם)

מה פירוש תועבת מצרים?

■ תועבת מצרים

הביטוי הזה "תועבת מצרים" הוא כינוי גנאי, שבו התורה מכנה את אלילי מצרים. הדבר הזה בולט במיוחד בויכוח שבין משה רבנו לפרעה, על התנאים להוצאת הרשאה ליציאת בני ישראל לשלושה ימים במדבר על מנת לזבוח זבח חג לה'.

פרעה מתנגד לבקשת משה ומציע הצעה נגדית:

”וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל מֹשֶׁה וְלֹא־הָרִן וַיֹּאמֶר לְכוּ זָבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בְּאֶרֶץ” (שמות ח, כא)

משה רבנו משיב ואומר, שההצעה הזאת היא בלתי ישימה בשטח:

”וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נִכּוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן, כִּי תוֹעֵבֵת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַה' אֱלֹהֵינוּ. הֵן נִזְבַּח אֶת תוֹעֵבֵת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֵנוּ?”

ברור שהכוונה בביטוי ”תועבת מצרים” היא, לאילולי מצרים. כלומר, המצרים לא יאפשרו לשחוט את אליליהם. ברור גם כן, שמשה לא יכנה את אלילי מצרים בכינוי ”תועבה”, אל מול מלך מצרים. אין ספק, כי הביטוי ”תועבת מצרים” הוא כינוי גנאי שהתורה עצמה מכנה בו את אלילי מצרים, אבל המצרים עצמם מכנים אותם אלילים.

התובנה הזאת תעזור לנו להבין את מה שהתרחש במעונו של יוסף בארוחת הצהרים המשותפת, שלו ושל אחיו.

”...וַיֹּאמֶר (יוסף) שִׁימוּ לָחֶם. וַיִּשְׂימוּ לוֹ לֶבֶדוּ וְלָהֶם לְבָדָם וְלַמִּצְרַיִם הָאֹכְלִים אֹתוֹ לְבָדָם. כִּי לֹא יוֹכְלוֹן הַמִּצְרַיִם לֶאֱכֹל אֶת הָעֵבְרִים לָחֶם, כִּי תוֹעֵבָה הוּא לַמִּצְרַיִם”.

(שמות מג, לב)

המצרים אינם יכולים לסעוד בשולחן אחד עם העברים האוכלים בשר כבש בסעודתן, מפני שהכבש הוא אליל מצרים (התורה מכנה זאת כתועבה). כיון שכך, כל רועי הצאן נחשבים במצרים לעוסקים במלאכת קודש וראויים להתיישב בשטח המשובח ביותר במצרים, שהיא ארץ גושן.

■ השגיאה והתיקון

יוסף מגיע אישית אל פרעה, בדיוק על פי התכנון, ומבשר לו על הגעת משפחתו מארץ ישראל.

”וַיָּבֵא יוֹסֵף וַיִּגַּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר אָבִי וְאָחִי וְצִאֲנָם וּבְקָרָם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם בְּאֶזְרַח מִצְרָיִם כִּנְעָן וְהֵנָּה בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן”.

(שמות מז, א)

יוסף מדגיש שתי נקודות. נקודה ראשונה היא העובדה, שיש לאביו ואחיו צאן ובקר משלהם ודרוש להם שטח מרעה. נקודה נוספת היא, שהם כבר הגיעו בפועל

לארץ גושן ונמצאים שם ברגע זה (בהתאם להצעת פרעה "וְאֶכְלוּ אֶת חֶלֶב הָאָרֶץ" (בראשית מה, יח)).

היות והם כבר נמצאים בפועל, רומז יוסף לפרעה כי די בהחלטה פאסיבית, כלומר לא להזיז אותם למקום אחר. במילים אחרות, קל יותר להחליט על השארתם במקום בו הם נמצאים, מאשר להעבירם אל מקום אחר. כך מקדם יוסף את מטרתו, בצעדים מתונים ומחושבים. הרגע המכריע מגיע.

כפי שיוסף שיער מראש, פרעה קורא לאחיו ומתעניין במעשיהם ובעיסוקם הכלכלי. האחים אמורים להשיב כפי שיוסף שם בניהם. למזלם הרע, הם אמרו בדיוק את מה שלא היו צריכים לומר:

"...וַיֹּאמְרוּ, אֵל פְּרַעֲהוּ רַעֵה צֵאן עֲבָדֶיךָ גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲבוֹתֵינוּ." (בראשית מז, ג)

זו הייתה טעות קשה. כנראה, רוממות המעמד גרמה להם בלבול. במקום לומר "אֲנִשֵּׁי מִקְּנָה" – שהם בעלי עדרי הצאן והבקר, הם אמרו "רַעֵה צֵאן". כבר אמרנו לעיל שפירוש 'רועי צאן' הוא מקצוע רעיית הצאן, וזה יכול להיות גם של אחרים. כעת יכול היה פרעה לומר להם: אין לכם בעיה לגור היכן שהוא, ולרעות את צאנם של אחרים. האחים הבחינו בטעותם, התעשתו וניסו לתקן את לשונם, באמירה נוספת לפני פרעה.

"וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲהוּ, לְגֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ כִּי אֵין מִרְעָה לְצֵאן אֲשֶׁר לְעֲבָדֶיךָ כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן..." (בראשית מז, ד)

האחים שבים להדגיש, כי הם בעלי הצאן ולא רק עוסקים ברעיית הצאן, משום כך הם צריכים שטח מרעה משלהם. בשלב זה, הם לא לוקחים שום סיכון ומבקשים בפה מלא את מה שיוסף לא אמר להם לבקש, כי חשב שזו תהיה חוצפה.

"...וַעֲתָה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן." (שם)

ההבנה הזאת מהפסוקים, נשענת על ביטוי אחד החוזר פעמיים ברציפות: "וַיֹּאמְרוּ" "וַיֹּאמְרוּ".

אם הם כבר מדברים, מדוע התורה מדגישה זאת פעם נוספת? הרושם הוא, שאחרי סיום דבריהם הראשונים, השתרר שקט והשתררה מבוכה. הם מבחינים בטעותם הקשה, ונוטלים שוב את רשות הדיבור ומתקנים את טעותם. התוצאה היא זו:

”...וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרַעֲהַ, רַעֲהָ צֵאן עֲבָדֶיךָ גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲבוֹתֵינוּ.
וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרַעֲהַ לְגֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ כִּי אֵין מְרַעָה לְצֵאן אֲשֶׁר לְעֲבָדֶיךָ...”

הפגישה מסתיימת ואז קורא פרעה ליוסף ומוסר לו את החלטתו לשמחתו של יוסף:

”וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר... בְּמִיטֵב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת אָבִיךָ וְאֶת אַחֶיךָ, יֵשְׁבוּ
בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, וְאִם יִדְעַתָּה וְיָשׁ בָּם אֲנָשִׁי חֵיל וְשִׁמְתָם שְׂרֵי מִקְנֶה עַל אֲשֶׁר לִי.”

(שם, פסוק 1)

התוצאה עולה על כל הציפיות. היא כוללת גם את ההצעה למנותם שרי מקנה על כל העדרים השייכים למלך מצרים, תפקיד השמור רק לרמי מעלה. הפרשה מסתיימת בביצוע המשימה. התורה אינה שוכחת לציין את אשר מבקש יוסף להדגיש שוב ושוב: זו אינה החלטה אישית שלו, אלא מילוי צו מלכותי של פרעה מלך מצרים. כל זאת כדי שלא יהיה ערעור מצד מאן דהו.

”וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת אָבִיו וְאֶת אַחֶיו, וַיִּתֵּן לָהֶם אַחְזָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמִיטֵב הָאָרֶץ
בְּאֶרֶץ רְעַמְסֵס פְּאֵשֶׁר צִוָּה פְּרַעֲהַ.”

(שם, פסוק יא)

בכך השלים יוסף “איש נבון וחקם”, את חלקו בהכנת מצע אידיאלי לריבויים הטבעי והלא טבעי של בני ישראל, עד שהגיעו לכלל עם, בארץ לא להם. גזירת ברית בין הבתרים החלה מנקודת פתיחה, שהיא הטובה מבין כלל האפשרויות.

